

Джерела та література:

1. Dariana Teterina-Blochyn. Jurij Wojko-Blochyn. Seine Tätigkeit in Deutschland. – München, 2008.
2. Юрій Бойко. Вибране. – Мюнхен, 1981. Т. III. – 404 с. та XXII с. ілюстрацій
3. Дарина Тетеріна. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина. До 70-річчя діяльності. – Мюнхен – Київ: Вид. ім. О. Теліги.- Т.І. – 272 с.
4. Дарина Тетеріна. Короткі штрихи історії ОУН та політична діяльність Юрія Бойка-Блохина. – Мюнхен-Київ. – 1999.– Т.П.- 352 с.
5. Дарина Тетеріна. Діяльність Ю.Бойка–Блохина на тлі подій в ОУН (1960-1993). – Мюнхен–Київ. – Т. III. – 1999. -252 с.
6. Архів Ю.Бойко-Блохина. – Мюнхен – Україна. Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди.
7. Blochyn Dariana. Die wissenschaftliche und politische Tätigkeit von Jurij Wojko-Blochyn. Briefwechsel. – München-Ternopil, 2012.щ – Band I. – 513S.
8. Проф. Петров Н. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. 1904. – Т. V, с. 164
9. Императорская Академия Наук. Об отмене стеснений малорусского печатного слова. 1910. – С.31
10. Лемке. «Эпоха цезурных реформ». 1859-1865.- С.- Петербург, 1904. –С. 302-304
11. Єфремов С. «Вне закона». Русское Богатство, 1905.- №1
12. Савченко Ф. Заборона українства.- Мюнхен, 1970.- С.183-204
13. Блохин Дарина. Епістолярна спадщина Юрія Бойка-Блохина.з – Мюнхен-Тернопіль, 2017. – Т. III.– 601с.

УДК 355.25[35.08 : 351.862.4] «1945/1991»

Веденєєв Дмитро Валерійович

*д.і.н., професор,
заступник директора з наукової роботи
Інституту управління та кадрової політики
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
(м. Київ)*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР(1945–1991 РР.)

У статті на основі архівних документів радянських спецслужб та спеціальної літератури висвітлюється розвиток відомчих закладів освіти органів державної безпеки СРСР, котрі дислокувалися в Україні. До-

сліджується еволюція організаційно-функціонального устрою та спеціалізації навчальних закладів МДБ-КДБ СРСР, зміст навчального процесу та науково-педагогічної й науково-дослідної діяльності, розвиток якісного складу викладацького корпусу. Розглядаються зміни у відомчій освіті органів КДБ в СРСР та Українській РСР під впливом процесів «перебудови» радянського суспільства.

Ключові слова: спецслужба, державна безпека, контррозвідка, підготовка кадрів, наукова діяльність.

В період війни із порятунку Вітчизни від нацистських агресорів на території Української РСР прискореного розвитку набула підготовка професійних кадрів (розвідників, контррозвідників, фахівців із розвідувально-диверсійної справи та зафронтової розвідки, спеціалістів з-поміж іноземців для розгортання руху Опору в окупованій Східній Європі тощо) для спеціальної служби – органів НКВС та (з 1943 р.) – НКДБ, а також спеціалістів відповідного профілю для розвідувально-диверсійних підрозділів партизанських формувань [див. докладніше: 1]. Як правило, підготовка велася форсовано, на короткочасних курсах, у спеціальних школах. З об'єктивних причин, обумовлених відставанням між прискореним комплектуванням й підготовкою кадрів, втратами (тільки по органах військової контррозвідки з початку війни і до березня 1944 р. загинуло 3725, пропало без вісті 3092, було поранено 3520 співробітників особливих відділів НКВС та СМЕРШ [2, с.62]), загальною освітньою ситуацією в СРСР, рівень освіченості співробітників НКВС-НКДБ УРСР був незадовільним. Так, у липні 1944 р. в УНКВС та УНКДБ по Рівненській обл. 8% співробітників мали вищу освіту, 29% – незакінчену середню, 63% – нижчу освіту. Лише близько 5-6 % чекістів республіки отримали спеціальну оперативну підготовку [3, с.39-40].

Відтак, зазначалося у доповідній НКВС УРСР до ЦК КП(б)У (1944 р.), молоді оперативні працівники демонструють нездатність створити агентурну мережу, працювати з кваліфікованою агентурою, вести слідство по серйозних кримінальних справах. На 1 січня 1946 р. в НКДБ УРСР повну і незакінчену вищу освіту мало 6,3% співробітників, середню – 30, незакінчену середню – 33, нижчу – 30,7 %. На 1 січня 1952 р. освітній рівень співробітників МДБ УРСР виглядав так: вища і неповна вища – 13,2%, середня – 43,6, незавершена середня – 31,6, нижча – 11, 2 % [4, с.78; 5, арк.19].

Саме низька компетентність сукупно із атмосферою беззаконня обумовлювали специфічний стиль роботи органів. Як відверто зазначалося у телеграмі міністра держбезпеки УРСР С.Савченка начальни-

кам УМДБ Західного регіону УРСР (31 березня 1949 р.), оперативники «замість проведення систематичних і глибоких чекістських заходів..., фактично займаються окомандуванням, породжують порушення... радянської законності» [6, арк.2].

За наказом НКВС СРСР № 054 від 22 березня 1944 р. в Києві за-снували Всеукраїнську школу НКВС (з 1946 р. – Київська офіцерська школа МВС СРСР). Станом на квітень 1944 р. в школі діяли відділення підготовки оперативного складу терміном 1 рік та удосконалення оперативних кадрів віз строком навчання 5 місяців. Пеший набір у червні 1944 р. становив, відповідно, 137 і 74 слухача. Спеціалізацією школи була підготовка до оперативно-розшукових заходів проти підпілля під проводом ОУН на Заході України. Викладачами спеціальних дисциплін працювали досвідчені працівники, юридичних – запрошені з Київського держуніверситету ім. Т.Г.Шевченка. Більшість курсантів не мала навіть середньої освіти (у диктантах з російської мови робили 30-70 помилок на 150 слів). Розгортання навчального процесу у знесиленій війною країні наражалося на численні труднощі. Поряд з дефіцитом кваліфікованих науково-педагогічних кадрів відчувалася гостра нестача навчальної літератури (1 підручник і 5-6 словників на 12-15 курсантів), канцтоварів [3, с. 43-45].

На виконання рішення Політбюро ЦК ВКП(б) 26 листопада 1946 р. вийшов наказ міністра держбезпеки СРСР В.Абакумова про поліпшення роботи з кадрами. Зокрема, ставилося завдання організації спеціального навчання без відриву без виконання службових обов'язків в школах МДБ, провести профілювання шкіл, налагодити підготовку викладацького складу і видання навчальної літератури. Відповідні заходи із вдосконалення організації і змісту профпідготовки оперативних кадрів висувалися у наказі МВС СРСР від 10 жовтня 1946 р. № 0378 «Про заходи з підготовки і перепідготовки керівних і оперативних кадрів МВС». У ньому справедливо відзначалися негативні наслідки слабкої правової підготовки, що призводило до «обмеження прав громадян», констатувалася відсутність стабільних навчальних планів і програм, низький рівень навчально-виховної та навчально-методичної роботи.

В ході реформування відомчої спеціальної освіти передбачалося упродовж 4-5 років охопити очним і заочним навчанням основний керівний склад. Республіканські і міжобласні школи переіменувалися в Офіцерські школи МВС з 2-річним терміном навчання на базі повної середньої освіти. В них вводилася правова підготовка за програмами юридичних шкіл. Атестат про закінчення таких шкіл прирівнювався до середньої юридичної освіти.

У Київській офіцерській школі МВС з 1947/1948 навчального року встановлювався термін навчання 2 роки для потоку підготовки оперативного складу і 9 місяців для потоків перепідготовки начальників відділень та оперативного складу. За наказом МВС № 00288 від 13 березня 1947 р. оголошувався новий штатний розклад – 113 одиниць постійного складу і 350 – змінного, на заочному навчанні – 500 осіб. Запроваджувалися навчальні цикли соціально-економічних, юридичних і спеціальних дисциплін [3, с. 45-46].

Відповідно до спільного наказу МВС і МДБ СРСР № 00968 від жовтня 1949 р. навчальний заклад став Офіцерською школою Міністерства державної безпеки (МДБ) СРСР. Станом на грудень 1949 р. офіцерська школа мала цикли соціально-економічних, юридичних, спеціальних, загальноосвітніх дисциплін, військово-фізичної підготовки, відділ заочної підготовки. Постійний склад нараховував 102 особи, змінний – 304. За наказом МДБ СРСР № 00364 від 1 липня 1950 р. офіцерська школа реорганізується в Школу перепідготовки керівного і оперативного складу МДБ, слухачі потоків підготовки переводяться до Львівської школи МДБ. Згаданий навчальний заклад існував недовго, вона була створена наказом МДБ СРСР від 27 грудня 1946 р. як Школа підготовки оперативного складу. З квітня 1952 р. її реорганізували у спеціальний навчальний заклад для підготовки оперпрацівників із середньою юридичною освітою, але вже у грудні 1954 р. передислокували до Могильова Білоруської РСР, де на її базі від 18 вересня 1964 р. запрацювали Вищі курси КДБ СРСР (контррозвідального профілю) у Мінську.

Наказом МДБ СРСР № 00242 у квітні 1952 р. київська Школа була реорганізована в Школу № 204 МДБ СРСР і під такою назвою існувала до 1969 р. На 1950/1951 навчальний рік навчальний процес складався із циклів: спеціальних дисциплін, куди був переведений юридичний цикл, спеціально-економічних та загальноосвітніх дисциплін. Навчання на циклі спеціальних дисциплін ускладнювалося відсутністю стабільних підручників, стенограм лекцій, що негативно впливало на стан самостійної роботи. Водночас до змісту навчання почали включати вирішення слухачами практичних оперативних задач.

З жовтня 1954 р. навчальний заклад став менуватися Школою № 204 КДБ при РМ СРСР, що викликало істотні розширення напрямів навчання. З 1950/1951 по 1955/1956 навчальні роки у школі функціонувало відділення слухачів перепідготовки оперативного складу. У 1956/1957 році наказом КДБ при РМ СРСР № 00144 від 30 травня 1956 р. створили відділення: перепідготовки керівного складу (термін навчання – 1 рік), перепідготовки уповноважених апаратів КДБ (термін –

3 місяці), перепідготовки оперативного складу (термін навчання – 5 місяців). У наступному навчальному році Школа перейшла на єдину однорічну систему перепідготовки оперативного складу, оскільки перепідготовку керівного складу сконцентрували головним чином у Вищій школі КДБ при РМ СРСР у Москві[3, с. 45-46].

За час навчання слухачі проходили підготовку по вже сформованим циклам. До циклу спеціальних дисциплін входило вивчення агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки, методів боротьби з діяльністю іноземних розвідок, криміналістики. Юридичний цикл включав навчальні курси з теорії держави і права, радянського кримінального права та процесу, спецкурс радянського адміністративного права, викладання яких велось на основі слідчої практики органів КДБ. Значна увага приділялась укладанню процесуальних документів і аналізу оперативної практики. Робота цього циклу проходила у тісній взаємодії зі спеціальним циклом. Цикл військових дисциплін і фізичної підготовки забезпечував вивчення статутів Радянської Армії, військової топографії, зброї масового ураження, оперативно-бойового використання підрозділів в оперативно-військових операціях, вогневу, стройову, фізичну підготовку, практичні і польові заняття.

З 1960 р. Школа перейшла на прийом слухачів виключно з вищою освітою. Головним завданням визначалося «забезпечення підвищення ідейно-політичного рівня оперативних співробітників, навчання їх сучасним формам і методам агентурно-оперативної і слідчої роботи, цілеспрямованому та ефективному використанню агентури і оперативно-технічних засобів, ознайомлення з позитивним досвідом роботи органів КДБ і новими даними про розвідки капіталістичних держав».

Подальші зміни у статусі та структурі спеціального навчального закладу відбулися у 1969 р. У листопаді 1968 р. ухвалюється рішення Колегії КДБ при РМ СРСР «Про заходи по покращенню підготовки і перепідготовки кадрів для органів і військ КДБ при РМ СРСР». Вказувалось на необхідність більше уваги приділяти впровадженню у навчальний процес активних методів передачі та закріплення слухачами необхідної інформації із залученням навчальних об'єктів, занять на місцевості, занять з використанням телебачення, аудіо апаратури. Передбачалось збільшення практичних занять, на яких створювались конкретні ситуації, що спонукали слухачів до «активного оперативного мислення і аналізу обстановки, наближеної до дійсності». На основі згаданого рішення вийшов наказ Голови КДБ при РМ СРСР № 0186 від 19 травня 1969 р. «Про перетворення Школи № 204 КДБ при РМ СРСР в Курси удосконалення керівного і оперативного складу КДБ при РМ СРСР».

Постійний колектив Курсів на 1 липня 1969 року за штатом становив 54 особи, з яких на циклі спеціальних дисциплін працювала 21 особа, циклі радянської криміналістики – 16. У 1970 р. на Курсах нарахувалося 43 викладача, з яких – 7 кандидатів наук. На викладацьку роботу до Курсів прийшли кваліфіковані та досвідчені оперативні й керівні працівники, які перебували на керівних посадах в органах КДБ УРСР і інших радянських республік. Одночасно викладацький склад поповнювався випускниками аспірантури Вищої школи КДБ СРСР.

Перетворення Курсів удосконалення керівного та оперативного складу КДБ при РМ СРСР у м. Києві у Вищі курси підготовки і удосконалення керівного й оперативного складу КДБ при РМ СРСР відбулося на основі розпорядження РМ СРСР та за наказом Голови КДБ при РМ СРСР № 0714 від 10 грудня 1975 р.

Перед Вищими курсами поставили завдання підготовки оперативних співробітників з річним терміном навчання з осіб, які мають вищу освіту та стаж практичної роботи у народному господарстві, і удосконалення підготовки керівного та оперативного складу органів державної безпеки. Вважалося, що навчальний заклад покликаний готувати для органів держбезпеки висококваліфікованих оперативних співробітників, які мають глибокі теоретичні знання та необхідні практичні навички за спеціальністю; удосконалювати професійну кваліфікацію відомчих кадрів на основі наукового узагальнення діяльності органів КДБ; вести науково-дослідну роботу з актуальних проблем, пов'язаних з потребами навчального процесу, а також забезпеченням державної безпеки СРСР; готувати та видавати навчальні посібники, огляди, лекції, задачі та інші навчальні та навчально-методичні матеріали для використання у навчальному процесі.

За п'ять років на Вищих курсах пройшли підготовку та перепідготовку 5339 співробітників, у тому числі: керівний склад – 1084 особи, оперативні співробітники територіальних органів (за лініями роботи) – 2006 осіб, молоді співробітники, які не мали чекістської підготовки – 1118 осіб, співробітники кадрових апаратів – 59 осіб, слідчих відділень – 226 осіб, мовна підготовка – 52 особи, проведені збори офіцерів запасу – 794 особи.

У серпні 1977 р. на Вищих курсах наказом Голови КДБ при РМ СРСР Ю.В.Андропова створили перші кафедри: спеціальних дисциплін; криміналістики; військової і фізичної підготовки; наукового комунізму. В липні 1978 р. КДБ при РМ СРСР було перейменовано на Комітет державної безпеки СРСР. У серпні 1979 р. відбулося чергове перейменування і Вищих курсів у Вищі курси підготовки та удосконалення керівного та оперативного складу КДБ СРСР.

На Вищих курсах (ВК) протягом 1979–1980 навчального року здійснили підготовку 150 курсантів із річним терміном навчання, 216 слухачів із п'ятимісячним терміном навчання, підвищили свою кваліфікацію 143 співробітника, які перебували у резерві висунення на посади начальників та заступників начальників відділів, 128 слідчих працівників, а також здійснено перепідготовку 99 офіцерів запасу територіальних органів [7, с.225-228; 8, с. 140-141]. Слід зазначити, що на навчання на Вищих курсах ретельно підбиралися особи із вищою освітою, у тому числі – юридичною, технічною, військовою, які відповідали суворим критеріям щодо розумового, морально-психологічного рівня, законослухняності, мали належний фізичний розвиток та здібності до навчання.

У період «перебудови» життя радянського суспільства суттєво зросли і вимоги до професійного рівня співробітників контррозвідки. Це було обумовлено загостренням міжблокового протистояння у світі, одним із основних знарядь якого слугувало таємне протиборство спецслужб та інформаційно-психологічна війна. Великого значення набував захист науково-технічного й промислового комплексу України від розвідувальних спрямувань іноземних спецслужб, що потребувало необхідної кількості офіцерів із базовою інженерно-технічною освітою та відповідною спеціальною оперативною та юридичною підготовкою, яку давали Вищі курси.

У мірі демократизації суспільного життя в СРСР після 1985 р., офіційного визнання (хоча із значним запізненням) існування у радянському суспільстві таких небезпечних явищ як корупція, організована злочинність, рекет, масштабна «тіньова» економіка. Вищі курси підготовки і удосконалення керівного і оперативного складу КДБ СРСР у м. Києві було перейменовано у Вищі курси КДБ СРСР наказом КДБ СРСР № 009 від 17 січня 1986 р. [9, с.8-9].

На Вищих курсах здійснювалася підготовка і перепідготовка, підвищення кваліфікації керівного та оперативного складу органів держбезпеки. Відбором і оформленням кандидатів на навчання займалися територіальні органи КДБ відповідно до рознарядки, що надходила з Управління кадрами КДБ СРСР. «Вищі курси КДБ у м. Києві, – згадував майбутній проректор Національної академії СБУ, генерал-майор у відставці Микола Стрельбицький, – вважались одним із провідних і найбільш сильних навчальних закладів системи державної безпеки, яких в СРСР нараховувалось шістнадцять. Тут панував здоровий морально-психологічний робочий клімат, і це завдяки людям, які там працювали. Усіх навіть побіжно перерахувати неможливо, але кожен із них являв собою особистість» [10].

За умов лібералізації суспільно-політичного та ідеологічного життя в СРСР («Перебудова») перед навчальними закладами органів державної безпеки поставили завдання реформування системи освіти, насичення територіальних органів держбезпеки ґрунтовно підготовленими оперативними працівниками і слідчими, які б були здатні творчо мислити, чітко виконувати службові обов'язки, впевнено, професійно грамотно, сміливо протидіяти іноземним спецслужбам. Про це, зокрема, йшлося на науково-практичній конференції викладацького складу ВК КДБ, яка відбулася 25 травня 1987 р. у м. Києві.

На той час на Вищих курсах проводилося підвищення кваліфікації оперативних кадрів (оперуповноважених, старших оперуповноважених, слідчих, начальників відділів і міськ-райорганів, офіцерів запасу КДБ) на 14 потоках, по профілю роботи оперативних підрозділів. Терміни навчання слухачів були різними: 5, 3 і 1 місяць, в залежності від їх спеціалізації. Крім того, здійснювалася підготовка співробітників КДБ СРСР на потоці річної підготовки. У 1986–1987 рр. на 20 навчальних потоків навчалася 2469 осіб.

На Вищих курсах розробили навчальні плани для потоків підготовки з річним терміном навчання, у яких на практичні заняття відводиться 55 % годин, запровадили проблемні методи навчання, приділяли значну увагу глибокій спеціалізації та професіоналізації, налагодили роботу по переробці навчальних планів і висунення з них інформації, яку слухачі можуть вивчати самостійно, забезпечувалося ознайомлення слухачів з позитивним досвідом оперативної діяльності. Створювалася єдина система спеціальних дисциплін, котра б відповідала потребам діяльності спецслужби з урахуванням змін в політичній обстановці, появою нових напрямів оперативної роботи, зростанням значущості інформаційно-аналітичної діяльності.

У 1987 р. структура навчального закладу, крім допоміжних підрозділів, складалася з 9 кафедр. Серед командно-викладацького складу вищу юридичну освіту мали 29 осіб, вищу педагогічну освіту – 20 осіб. Викладацький склад Вищих курсів у м. Києві мав найбільший прошарок співробітників з науковими ступенями і вченими званнями серед Вищих курсів КДБ СРСР. 21 викладач мав наукову ступінь кандидата наук, 12 – вчене звання доцента. Надалі зберігалася успішна динаміка зростання наукового потенціалу навчального закладу. Науковий потенціал до 1991 р. становили доктор філософських наук, 26 кандидатів наук, 16 доцентів. Загалом станом на 1990 р. у навчальних закладах КДБ СРСР служили 38 докторів і 756 кандидатів наук, 20 професорів, 188 доцентів, 16 старших наукових співробітників [12, с.44; 8, с.144; 11, с.15].

Високу оцінку науково-педагогічному потенціалу ВК дав у своїх неопублікованих мемуарах їх начальник в 1983–1988 рр., генерал-майор М.Вакуленко: «Всі начальники спецкафедр, кафедри наукового комунізму та їх заступники мали вчені ступені і вчені звання. Частина викладачів також була кандидатами юридичних, філософських і історичних і наук і своєю завзятістю, широтою світогляду, любов'ю до свого предмету, спецдисципліні виховували учнів більше, ніж будь-яка інформація, яку вони повідомляли...» [13, арк.4].

Важливою для діяльності Вищих курсів стало рішення Колегії КДБ СРСР від березня 1988 р. про перебудову системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів для органів державної безпеки. Суттєво посилили спеціальну підготовку слухачів контррозвідальних факультетів шляхом збільшення навчального часу на семінарські, практичні та лабораторні заняття зі спецдисциплін, більше стали використовуватися дискусії, практичні заняття у вигляді ділових ігор, оперативних нарад, оперативних навчань, а також практичні заняття в умовах міста, на місцевості. Відбувалося впровадження до навчального процесу електронно-обчислювальної техніки, значна група співробітників із числа керівного та викладацького складу пройшли навчання за курсом «Основи інформатики та комп'ютерної техніки» в навчальному центрі при Інституті кібернетики АН УРСР імені В.М. Глушкова.

Використанню активних форм навчання сприяло й те, що на новому навчальному комплексі було закінчено обладнання спеціальних кабінетів, навчальних житлових кімнат, криміналістичних кабінетів і лабораторій, спецкласів з військової підготовки, спортивних залів тощо. Для проведення занять по спеціальній тематиці зі слухачами потоків підвищення кваліфікації залучали провідних науковців АН УРСР [11, с.34].

Свідченням високого науково-педагогічного авторитету ВК КДБ у м. Києві стало те, що 28–30 травня 1990 р. саме на їх базі Управління кадрів КДБ провело нараду керівного складу відомчих навчальних закладів (Москва, Київ, Горький, Новосибірськ, Алма-Ата, Ленінград, Мінськ, Ташкент, Свердловськ, Тбілісі) на тему «Перебудова чекістської освіти – якісно новий етап в підготовці й підвищенні кваліфікації чекістських кадрів органів і військ КДБ СРСР в сучасних умовах» за участю заступника Голови КДБ СРСР по кадрах генерал-майора В.Пихтіна. На порядку денному стояло обговорення проекту Концепції перебудови відомчої освіти та цільових комплексних програм з її практичної реалізації. Зазначимо, що станом на середину 1990 р. науково-педагогічний потенціал КДБ СРСР складався з 76 докторів і 1683

кандидатів наук, 1 члена-кореспондента, 46 професорів, 348 доцентів, 234 старших наукових співробітників. Понад 250 науковців відомства були лауреатами Державних премій [12, с.34].

У період «перебудови» науковці відомчого навчального закладу активно включилися у висвітлення так званих «білих плям вітчизняної історії» і органи держбезпеки УРСР. На науково-практичній конференції, присвяченій 70-річчю Всеукраїнської НК (1988 р.) тодішній голова КДБ УРСР М.Голушко визнав «важкі уроки» історії радянського суспільства, негативний вплив на діяльність органів держбезпеки «серйозних соціальних і правових колізій» [14, с.3]. 11 листопада 1989 р. Колегія КДБ УРСР ухвалила план заходів з утвердження гласності у діяльності органів держбезпеки республіки [15].

Гласність оголошувалася одним з найважливіших критеріїв оцінки стану оперативно-службової діяльності. Передбачалися вивчення, оцінка й відбір для публікації у ЗМІ архівних документів спецслужб з пропагандистською метою, здійснення реабілітації жертв незаконних репресій. Вийшла друком низка історико-документальних публікацій співробітників КДБ УРСР з історії радянських органів держбезпеки, їх участі у Великій Вітчизняній війні, біографічні нариси про долі репресованих чекістів тощо. У республіканських та обласних періодичних виданнях вміщувалися численні публікації за матеріалами архівів КДБ УРСР (нерідко авторами виступали під псевдонімами кадрові співробітники держбезпеки), друкувалися бесіди з ветеранами органів держбезпеки. Планувалося дати у пресі публікації за матеріалами оперативних заходів «Омут», «Переправа», гри «Звено», що велася з закордонними центрами ОУН та іноземними розвідками [див.: 16; 17]. Спеціалістами усвідомлювалася і необхідність підготовки на оновленій методологічній основі узгальнюючої фундаментальної праці з історії радянських органів державної безпеки [див.: 18].

На суспільне життя й настрої колективу впливали і процеси демократизації, департизації системи управління в СРСР. Зокрема, на офіцерському зібранні 28 листопада 1990 р. звернуто увагу офіцерів на необхідність відмови від участі в ідеологічно-пропагандистських процесах Комуністичної партії. Відзначалося, що у ФРН, Франції, Англії, США головним критерієм у підборі кадрів спецслужб є політична благонадійність, відданість конституційному ладу держави.

3 травня 1991 року начальником Вищих курсів КДБ СРСР (м. Київ) призначили кандидата юридичних наук, доцента Володимира Сідака (із жовтня 1991 р. – генерал-майор). Володимир Степанович, уродженець Житомирщини, на той час мав солідний досвід оперативної, кадрової, керівної та науково-педагогічної діяльності, він закінчив аспіранту-

руВищоїЧервонопрапорноїшколи КДБ СРСР у Москві, працював в Інспекції КДБ СРСР, очолювавВищікурси КДБ СРСР у м. Ташкенті. Цікаву характеристику В.Сідаказалишивзгадуваний генерал М.Вакуленко: «Торувавсвій шлях своїм трудом, не прикриваючись чужим авторитетом. Вінробив Справу, і вона йогоформувала. Як особистість і професіонал, поступовозростав і брав новівисоти, тому щобагатопрацював, збагачував свою пам'ятьзнаннями. Набувавдосвіду. Вінвідносився до того типу начальників, котрісполучають в собіпрофесіоналізм й порядність, не поспішають за славою, за вдачеюдобропорядний, чуйний, доступний» [13, арк.5].Саме генералу В.Сідакусудилося стати фундаментомвищогоспеціального закладу освітивже у сувереннійУкраїні.

Джерела та література

1. Вронська Т. Система підготовки кадрів органів державної безпеки у роки Великої Вітчизняної війни / Т. Вронська, С. Ляковська // Краєзнавство. 2013. № 3. С. 111–123.
2. Устинов И. Л. Из истории борьбы советской военной контрразведки с немецко-фашистской разведкой во время войны / И. Устинов // Труды Высшей школы КГБ при СМ СССР. 1971. – № 2. С. 57–63.
3. Крикун С. И. Наше учебное заведение / С. И. Крикун, А. М. Чепульченко // Сборник Высших курсов КГБ СССР (Киев). 1977. № 1. С. 38–51.
4. Сергійчук В. І. ОУН – УПА в роки війни: нові документи і матеріали / В. Сергійчук. К.: Дніпро, 1996. 496 с.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ (далі – ГДА СБУ). Ф. 8, оп. 1, спр. 7.
6. ГДА СБУ. Ф. 2, оп. 86, спр. 3.
7. Скулиш Є. Д. Діяльність навчальних закладів органів державної безпеки СРСР у м. Києві (1954–1991 рр.) / Є. Д. Скулиш, Д. В. Веденєв // Науковий вісник Національної академії СБУ. 2011. № 37. С. 220–229.
8. Артюшин Г. М. Становлення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації в Національній академії СБ України / Г. М. Артюшин // Науковий вісник Національної академії СБУ. 2008. № 29. С. 138–146.
9. Вакуленко В. К. Задачи совершенствования учебно-воспитательного процесса в свете решения XXУП съезда КПСС и установок Всесоюзного совещания (май 1986 г.) руководящего состава органов и войск КГБ СССР / В. К. Вакуленко // Сборник Высших курсов КГБ СССР. 1986. № 14. С. 3–15.
10. Рукопис. Фонд Музею історії спеціальних служб Національної академії СБ України.
11. Дмитриев В. М. Возможные подходы к дальнейшему совершенствованию учебного процесса на Высших курсах КГБ СССР в современных условиях / В. М. Дмитриев // Сборник Высших курсов КГБ СССР. 1988. № 18. С. 3–19.
12. Сборник Высших курсов КГБ СССР (Киев). 1990. № 21. С. 33–42.
13. Вакуленко Н. К. Как это было. Взгляд участника событий изнутри и со стороны // Фонд музею історії спеціальних служб України Національної академії СБ України. Рукопис. Реєстр. № 01745.

14. Материалы научно-практической конференции, посвященной 70-летию ВУЧК-КГБ УССР (2–3 декабря 1988). К.: КГБ УССР, 1988. 118 с.

15. Меры КГБ Украинской ССР по утверждению гласности в деятельности органов госбезопасности республики // Сборник КГБ СССР. М., 1990. № 140-141. С. 44 – 50.

16. Подгайный П. Приобретаем опыт / П. Подгайный, В. Золототрубов // Сборник КГБ СССР. 1989. № 131. С. 16 – 23.

17. ОУН, УПА: новый взгляд на проблему ? // Сборник КГБ СССР. 1990. № 146-147. С. 77 – 80.

18. Алексеева Т. О некоторых вопросах изучения чекистской истории / Т. Алексеева // Сборник КГБ СССР. 1987. № 119. С. 4-11.

УДК 821.161.2-94 Гончар:821.161.1 Гоголь

Рева Лариса Григорівна

к. філол. н

Член-кореспондент Академії Вищої освіти України

член Національної Спілки краєзнавців України

(м. Київ)

УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ПОСТАТІ В ДЖЕРЕЛАХ: МИКОЛА ГОГОЛЬ У ЩОДЕННИКАХ «ОЛЕСЯ ГОНЧАРА»

Мета статті Реви Л. показати своєрідність поглядів О. Гончара на творчість М. Гоголя, розкрити основи його української ментальності. Щоденники О. Гончара є об'єктивним свідченням того, що зв'язок М. Гоголя з Україною, українськими коренями стали основою його феномена.

Ключові слова: *Україна, М. Гоголь, О. Гончар, щоденники, духовність.*

Український народ протягом тисячоліть завойовував собі право бути народом високої людської інтелектуальності та моральної гідності.

Нова неоліберальна філософія наполегливо намагається змінити нашу свідомість, витісняючи з неї такі сакральні поняття, як «рідна земля», «рідна природа», «Батьківщина»... Так розпочалася дискредитація української національної культури, з одного боку, і відлучення «думаючого по-сучасному» населення від культурної спадщини – з іншого... робилися спроби відкинути історичне минуле... [18, №6 С.3, 5]. Така політика призводить до занепаду національної культури, лі-